

Войтович Ірина Остапівна

Завідувач відділу наукової бібліографії НТБ
Національного університету «Львівська політехніка»

Бібліографія зародилася ще в стародавньому світі. Так, відомі бібліографічні таблиці із 120 сувоїв в III ст. до н. е. склав грек Каллімах на основі каталогів Александрійської бібліотеки. Але бібліографами тоді, власне, називали переписувачів книг. Значно пізніше термін «бібліографія» почали вживати для опису книг. Початок вітчизняній бібліографії ще в Київській Русі був покладений в «Ізборнику Святослава» (1073). Пізніше складалися описи книг монастирських бібліотек.

Чимало відомих людей свого часу зробили вагомий внесок у розвиток української бібліографії : В. Іконніков, М. Комаров, І. Левицький, М. Павлик, О. Лазаревський, М. Костомаров, І. Павловський, Б. Грінченко, В. Доманицький, І. Калинович. Складений М. Ф. Комаровим «Бібліографічний покажчик нової української літератури» (К., 1883) – значне явище в тодішньому культурному житті України. Ця праця була першою серйозною спробою обліку друкованої продукції Наддніпрянської України з 1798 по 1883 рр. Іван Левицький працював над бібліографією західноукраїнських видань. Він склав покажчик – «Галицько-руська бібліографія» (т. 1–2. Львів, 1888–95) і як продовження її – «Українську бібліографію Австро-Угорщини за роки 1887–1900» (т. 1–3. Львів, 1909–11). У розвитку бібліографічної справи на Україні значну роль відіграв І. Я. Франко. Він був упорядником ряду праць з бібліографії, сприяв роботі інших бібліографів, рецензував їх покажчики, нерідко використовуючи бібліографію для пропаганди нових ідей. В Україні існував ряд бібліографічних об'єднань. Але в цілому дореволюційна українська бібліографія не набрала широкого розвитку. Нею займались поодинокі ентузіасти. За Радянської влади

Друга науково практична конференція «Сучасні проблеми діяльності бібліотеки в умовах інформаційного суспільства», 23 вересня 2010 р, Львів, Україна

бібліографічну справу організовано в державному масштабі. В СРСР створена чітка система бібліографування творів друку. Заснована в 1922 році Книжкова палата УРСР систематично видавала бібліографічні журнали, які реєструють всі види друкованих видань республіки. Бібліографічну роботу в УРСР також вели великі бібліотеки та Харківський бібліотечний інститут.

Сьогодні бібліографія є невід'ємною частиною інформаційної діяльності суспільства. Бібліографія і в давні часи була наукою. Її стан відповідав тодішнім науковим стандартам, і вона була, приблизно, на такому ж рівні розвитку, на якому були й інші науки. Майже до середини ХІХ ст. всі суспільні, і навіть природничі науки лише почали розвиватися. Описовий метод, який переважав тоді у природознавстві, є найкращим мірилом рівня, на якому стояли природничі науки. Йшло, в основному, накопичення фактичного матеріалу, і майже виключно накопичення. Бібліографія також накопичувала фактичний матеріал, описувала його у відповідності із вимогами того часу. Але розглянемо бібліографію не як науку, а як засіб популяризації інших наук, зокрема технічних та природничих, на прикладі Науково-технічної бібліотеки Львівської політехніки.

Однією із перших спроб бібліографування природничої та технічної книги у Львівській політехніці є створення каталогу на фонд бібліотеки. У 1848 році, під час буржуазно-демократичної революції, що охопила в Австрійську імперію, згорів будинок Технічної академії. Книгозбірню, яка нараховувала близько 2000 томів, також було знищено. Відновлення бібліотеки відбувалося повільно, ціни на книги були високими. Незважаючи на обмеженість штату та бюджету, книжково-журнальні фонди зростали, і бібліотека розпочала їх узагальнення та систематизацію. Щоби якомога краще проінформувати суспільство і надійніше зберегти відомості про друковані праці, одночасно із веденням карткових каталогів

Друга науково практична конференція «Сучасні проблеми діяльності бібліотеки в умовах інформаційного суспільства», 23 вересня 2010 р, Львів, Україна

(алфавітного та систематичного) готується книжкове видання систематичного каталогу на фонд бібліотеки [2].

До 50-річного ювілею політехнічної школи, у 1894 році, вийшло друком книжкове видання систематичного каталогу (I том). Створили його тодішній керівник бібліотеки професор Йозеф Ріхтер і скриптор Антоній Якубовський. Фонд тоді налічував біля 14000 томів, а штат бібліотеки складався з трьох осіб. II том виходить у 1898 році. Кожен наступний том удосконалювався у зв'язку із розвитком галузей наук.

При створенні каталогу враховувалася думка керівництва бібліотеки і всіх професорів, що представляли дані галузі наук у Львівській політехніці 30-х років двадцятого століття. III том видано у 1909 році, IV – у 1928. Загалом на фонд видань, що надійшли до бібліотеки до 1934 року було видано 5 томів. V том видано у 1934 році. На момент закінчення друку цього тому каталогу (листопад 1934) бібліотека налічувала 33467 інвентарних номерів, близько 72000 томів, не враховуючи дублетів [2]. Кількість журналів, які отримувала бібліотека на той час (вітчизняні та зарубіжні), становила 388 назв.

VI том каталогу повинна була вийти у 1939 році, але цей том так і не був надрукований. Сьогодні бібліотека працює над електронним макетом цього тому.

З 1940 року бібліотека на допомогу навчальному та науковому процесу розпочала ведення різноманітних тематичних картотек, які допомагали читачеві орієнтуватися в безмежному морі інформації, що зберігалася в її фондах. Одночасно з цим розгорнулася науково-бібліографічна – видавнича діяльність бібліотеки.

У 1940 році був створений «Указатель технических журналов за 100 лет (1840–1940 гг.)». Починаючи саме з цього періоду Науково-технічна бібліотека почала укладати бібліографічні покажчики, які повідомляли про видання, що зберігалися у фондах книгозбірні Львівської політехніки та бібліотек Львова.

Друга науково практична конференція «Сучасні проблеми діяльності бібліотеки в умовах інформаційного суспільства», 23 вересня 2010 р, Львів, Україна

У 1949 році відбулася успішна спроба донесення до широкого загалу відомостей про наукове та педагогічне надбання викладачів та науковців інституту – створено бібліографічний покажчик «Львовский политехнический институт – отечественной науке и промышленности» [7]. У ньому представлено наукові та навчальні праці викладачів навчального закладу з 1939 по 1949 роки. В цьому виданні зібрано бібліографічні описи монографій, журнальних статей, опубліковані тези доповідей наукових працівників Львівського політехнічного інституту та бібліографічні описи авторських свідочств.

У 50-х роках регулярно видавався «Інформаційний бюлетень нових поповнень науково-технічної бібліотеки Львівського політехнічного інституту». На той час більшість покажчиків укладалося, переважно, з суспільно-політичної тематики. Бібліотека готувала і видавала багато різноманітних посібників і пам'яток про порядок користування каталогами і картотеками, фондами бібліотеки. На допомогу навчальному процесу укладалися методичні вказівки про порядок складання списків до дипломних проектів, як працювати з книгою. Видавалися різноманітні методичні матеріали до проведення лекцій і практичних занять зі студентами з основ бібліотечно-бібліографічних знань. Створено велику кількість методичних рекомендацій для викладачів, аспірантів і студентів щодо ефективної самостійної роботи з книгою. У 1951 році видано короткий довідник для читачів «Научно-техническая библиотека Львовского политехнического института».

Упродовж 1955–1959 років укладався «Інформаційний бюлетень нових поповнень науково-технічної бібліотеки Львівського політехнічного інституту». У 1960 році видано покажчик періодичних видань, передплачених на 1960 рік. Популяризацію розвитку наукових шкіл Львівської політехніки було продовжено у 1961 році виданням бібліографічного покажчика «Дисертації, які захищені у Львівському

Друга науково практична конференція «Сучасні проблеми діяльності бібліотеки в умовах інформаційного суспільства», 23 вересня 2010 р, Львів, Україна

політехнічному інституті в 1946–1960 роках». Бібліографічні описи дисертацій згруповано за галузями наук. У 1967 році вийшов покажчик дисертацій, захищених у цій установі за 1960–1966 роки.

У 1976 році видано «Покажчик періодичних видань, які одержує науково-технічна бібліотека ЛПІ в 1976 році», аналогічний покажчик вийшов у 1977 році.

На той час актуальним було створення тематичних науково-допоміжних бібліографічних покажчиків. У 1976 році започатковано серію бібліографічних покажчиків «Бібліографія наукових напрямів Львівської політехніки», яка виходила до 2000 року. Працівники бібліотеки уклали бібліографічні покажчики з найбільш затребуваних тем. Особливо користувалися попитом такі покажчики як «Микропроцессоры и их применение» та «Роботы и робототехнические системы» (1981 р.), «Автоматизированные системы обработки информации», (1988 р.) та ін. Усього вийшло 38 випусків цієї серії. Детальніше про видавничу роботу бібліотеки описано Белоус І. О. у книзі «Науково-технічна бібліотека Національного університету «Львівська політехніка». Зокрема, в розділі «Бібліографія» подано описи бібліографічних покажчиків, виданих бібліотекою за період з 1940 по 2007 роки.

Перший персональний бібліографічний покажчик створено у 1986 році [10], а з 1996 р. сформувалася серія «Біобібліографія вчених Львівської політехніки». Ця серія розкриває науковий доробок видатних вчених, подає бібліографічні відомості і літературу про їх життя та діяльність. «Біобібліографія вчених Львівської політехніки» є джерелом інформації для спеціалістів у відповідних галузях науки та виробництва.

Головними елементами структури випусків цієї серії є: передмова (від укладачів), вступна стаття про життєвий і творчий шлях вченого, література про його життя та діяльність, покажчик друкованих праць, допоміжні покажчики (іменний) та зміст. Розділ «Друковані праці» поділяється за видами

Друга науково практична конференція «Сучасні проблеми діяльності бібліотеки в умовах інформаційного суспільства», 23 вересня 2010 р, Львів, Україна

публікацій: опубліковані праці (розташовані у хронологічному, далі алфавітному порядку).

При бібліографуванні технічної літератури створюють бібліографічні описи авторських свідоцтв, патентів та звітів з науково-дослідної роботи, перелік авторефератів дисертацій, захищених під керівництвом вченого. У персональних покажчиках подаються також відомості і про неопубліковані праці автора, до яких відносяться доповіді на конференціях, наукових семінарах.

Основне завдання такої серії – сприяти введенню в науковий обіг та доведення до широкого загалу даних про науково-педагогічний доробок професорсько-викладацького складу університету. Біобібліографічний покажчик охоплює доробок вченого за весь період його творчої діяльності – це і штрих до творчого портрету науковця, і цінний матеріал до історії становлення і розвитку університету, його наукових шкіл. Багато таких покажчиків містять цікаві матеріали з біографії вчених, ілюстровані фотографіями, тому можна скласти уявлення про людину не лише як про вченого, але і як про багатогранну особистість. Науково-технічна бібліотека укладає щорічно декілька біобібліографічних покажчиків. Найбільш цікаві з них : Роман Іванович Байцар (Л., 2007), Олег Євгенович Кузьмін (Л., 2009), Ярослав Миколайович Ханік (Л., 2009), Василь Чабан (Л., 2009). На сьогоднішній день вийшло вже 43 випуски цієї серії, готуються до друку 44-й і 45-й.

Для ефективного представлення навчально-методичного комплексу видань і наукового доробку працівників університету книгозбірня видала у 2006 бібліографічний покажчик «Наукові та навчальні видання Національного університету «Львівська політехніка» за 1991–2005 рр.». Він популяризує праці, підготовані науково-педагогічними працівниками університету за 15 років незалежності України. Сюди включено бібліографічні описи монографій, довідників, словників, підручників, навчальних посібників, конспектів лекцій.

Друга науково практична конференція «Сучасні проблеми діяльності бібліотеки в умовах інформаційного суспільства», 23 вересня 2010 р, Львів, Україна

Публікації згруповано за типами видань, з подальшим розподілом відповідно до зведеного українсько-російського алфавіту, виокремлено публікації іноземними мовами. Описи складено безпосереднього з оригіналу, лише публікації, відсутні у фондах бібліотеки, описано за «Літописами книг» та іншими бібліографічними джерелами. Незначну група видань, яку не вдалося перевірити *de visu*, або відшукати дані про них у виданнях органів державної реєстрації, бібліографічно опрацьовано за описами, поданими авторами, але позначено астериском (*).

До покажчика сформовано науково-допоміжний довідковий апарат. Видання має довідково-інформаційний характер і призначене для широкого кола науково-педагогічних працівників, студентів та інформаційних служб.

З давніх часів бібліотеки одночасно були і сховищами документів, і основною базою для навчання. Друкована книга – це універсальний метод інформаційного спілкування. Не випадково книгу називають графічною пам'яттю людства, графічною моделлю культури. Вона і в сучасних умовах відіграє домінуючу роль, особливо в системі масової інформаційної комунікації. З 1999 року у бібліотеці Львівської політехніки започатковано випуск зведеного покажчика-щорічника «Друковані праці Національного університету «Львівська політехніка». У кожному випуску збережено відомості про наукове надбання університету за рік. Кожен випуск містить перелік публікацій викладачів, наукових співробітників, аспірантів університету. Видання має науково-допоміжний характер і призначене для широкого кола наукових, інженерно-технічних працівників, викладачів, аспірантів і студентів вищих навчальних закладів, а також для працівників бібліотек та інформаційних служб. Бібліографічний щорічник дає уявлення про наукові напрямки роботи кожного із авторів, бо матеріал розташовано за авторськими комплексами. Оскільки авторські комплекси сформовано в інститути (факультети), це видання

Друга науково практична конференція «Сучасні проблеми діяльності бібліотеки в умовах інформаційного суспільства», 23 вересня 2010 р, Львів, Україна

відображає розвиток окремих галузей науки у Львівській політехніці, розкриває їх еволюцію.

Робота над щорічниками надзвичайно кропітка і цікава. Впродовж року здійснюється пошук та відбір матеріалів, їх науково-бібліографічне опрацювання та редагування. У покажчик «Друковані праці Національного університету «Львівська політехніка» вносять бібліографічні описи монографій, довідників, підручників, навчальних посібників, методичних матеріалів. Поряд з цим готують аналітичні описи статей із журналів, збірників наукових праць, збірників матеріалів конференцій, семінарів, симпозіумів. Формуються відомості про бібліографічні видання, опубліковані рецензії та науково-популярні статті.

На сьогоднішній день відділ наукової бібліографії набув вагомого досвіду в роботі над такими великими покажчиками. Для їх створення налагоджений зв'язок бібліотеки з кафедрами університету: бібліографи отримують списки вчених наших кафедр та підрозділів університету, а також списки їх публікацій у відповідності до річних звітів. Списки використовують певним чином як план роботи, бо бібліографічні описи праць для покажчика складають лише *de visu*, безпосередньо за оригіналами видань. Вчені Львівської політехніки активно співпрацюють з науковими установами і організаціями різних країн і мають велику кількість праць іноземними мовами. Значний масив видань, особливо іноземних журналів, збірників доповідей та повідомлень на конференціях, симпозіумах, що відбувалися за кордоном, відсутній у фондах книгозбірні. У цьому випадку авторами публікацій надаються оригінали (за їх відсутності – ксерокопії) документів для бібліографічного опрацювання укладачами покажчика.

Для максимального охоплення матеріалу, відомості, що з тих чи інших причин не увійшли у щорічник, формуються додатком до наступного випуску. Завершує кожен випуск іменний авторський покажчик. Паралельно готується макет

Друга науково практична конференція «Сучасні проблеми діяльності бібліотеки в умовах інформаційного суспільства», 23 вересня 2010 р, Львів, Україна

наступного показчика, бо в бібліотеку надходить література за поточний рік. На сьогоднішній день вийшло друком 10 зведених бібліографічних щорічників. Завершується підготовка видавничого оригіналу «Друкованих праць» за 2009 рік, триває робота над 12-тим випуском, за 2010 рік.

Значення інформації в сучасному суспільстві різко зростає. Не випадково нинішній етап соціально-економічного й культурного розвитку визначають як інформаційний. Це пов'язане з тим, що інформованість стає невід'ємною характеристикою сучасної людини, його свідомості, активності світогляду й діяльності. Володіння інформацією, всіма формами і методами її виробництва, поширення, зберігання і використання – це об'єктивна необхідність для кожної людини, тим більше фахівця у сфері науки. Провідним напрямком модернізації бібліотечної справи є впровадження і розвиток у бібліотеках нових технологій, формування і використання електронних ресурсів, впровадження мультимедійних технологій, розвиток мережевої взаємодії бібліотек, підключення до світової системи Internet. Це призводить до створення нових структурних підрозділів, змін функціональних обов'язків працівників, залучення спеціалістів з різних галузей знань. У 2007 році в НТБ Львівської політехніки завершилися роботи із встановлення комп'ютерної мережі та бібліотечної інформаційної системи УФД. Бібліотека розпочала створення електронного каталогу. Усі бібліографічні описи нових надходжень, починаючи з 2007 року, занесені в електронний каталог. Ретроконверсія також проводиться значними темпами. У наповненні електронного каталогу беруть участь всі працівники бібліотеки.

Відділом наукової бібліографії створено електронну базу даних «Вчені та працівники Національного університету «Львівська політехніка», яка надає можливість отримати відомості про науково-дослідну діяльність співробітників університету і в межах бібліотечної інформаційної системи, і в

Друга науково практична конференція «Сучасні проблеми діяльності бібліотеки в умовах інформаційного суспільства», 23 вересня 2010 р, Львів, Україна

мережі Internet. Базу даних сформовано за такою структурою: інститути (факультети) та підрозділи університету, далі здійснено поділ за кафедрами, кафедральні підмасиви розподіляються за авторськими комплексами, що містять відомості про працівників та аспірантів університету, а головне – перелік їх друкованих праць (електронні ресурси прирівнюються до друкованих праць). Бібліографічні описи публікацій в авторських комплексах розміщено за алфавітом, відповідно до зведеного українсько-російського алфавіту. Описи публікацій іноземними мовами розташовано відповідно до латинського алфавіту.

Авторські комплекси щорічно удосконалюються і доповнюються бібліографічними описами нових публікацій, таким чином в них накопичується матеріал про наукове надбання кожного з авторів. Завдяки під'єднанню бібліотечної системи до Internet він стає відомим широкому загалу. Можна також прослідкувати розвиток наукової роботи окремих кафедр чи цілих інститутів Львівської політехніки. Ці дані можна сприймати і як рекламу, і використовувати для обміну досвідом, і для співпраці із вченими інших навчальних та наукових установ світу. Роль же сучасної бібліографії підвищується в багато разів, адже накопичення інформаційних масивів йде дуже швидкими темпами.

Восени 2014 року Львівська політехніка буде відзначати 170-річчя від дня свого заснування. До цієї дати розпочато укладання бібліографічного покажчика, який міститиме описи джерел, що відтворюють всі періоди діяльності Національного університету «Львівська політехніка», найстарішого технічного університету у Східній Європі й одного з найбільших вищих навчальних закладів України. Всі ці моменти знайшли своє відображення на сторінках друкованих видань. Таким чином, цей бібліографічний покажчик має стати спробою зібрати та узагальнити численні друковані матеріали, бібліографічними засобами представити історію навчального закладу. В системі

Друга науково практична конференція «Сучасні проблеми діяльності бібліотеки в умовах інформаційного суспільства», 23 вересня 2010 р, Львів, Україна

УФД створено електронну картотеку «Історія Львівської політехніки», її можна побачити і в мережі Internet. Картотека постійно поповнюється і зростає, розкриваючи нові грані історії нашої Alma mater.

Бібліографія на сьогодні виконує особливу місію – забезпечує оперативний доступ користувачів до наукових ресурсів. Успішно справитися з цим завданням можна лише при умові активного використання і впровадження сучасних новітніх технологій. Останнім часом інформація все частіше визначається як основний ресурс майбутнього, підвладний лише тим членам суспільства, хто володіє необхідними знаннями і добре підготований до навігації в інформаційному просторі.

Список використаних джерел:

1. Роман Іванович Байцар : біобібліогр. покажч. [До 60-річчя від дня народж.] / Нац. ун-т «Львів. політехніка», Наук.-техн. б-ка ; [уклад. Г. М. Щитинська.] – Л. : Вид-во Нац. ун-ту «Львів. політехніка», 2007. – 70 с. – (Біобібліографія вчених Львівської політехніки ; вип. 39).

2. Белоус І. О. Науково-технічна бібліотека Національного університету "Львівська політехніка" : [монографія] / І.О. Белоус, О. В. Шишка, Д. О. Тарасов ; Нац. ун-т "Львів. політехніка" ; за ред. А. Г. Загороднього. – Л. : Вид-во Нац. ун-ту "Львів. політехніка", 2009. – 196 с. – Бібліогр.: с. 183–194 (211 назв).

3. Василь Чабан : біобібліогр. покажч. До 70-річчя від дня народж. / Нац. ун-т "Львів. політехніка", Наук.-техн. б-ка ; [уклад.: О. Б. Ніколюк, Р. В. Проскурницька ; ред. рада: О.В. Шишка, І. О. Белоус, Р. С. Боровик, Т. П. Кривошия]. – Л. : Вид-во Тараса Сороки, 2009. – 166 с. – (Біобібліографія вчених Львівської політехніки ; вип. 43).

Друга науково практична конференція «Сучасні проблеми діяльності бібліотеки в умовах інформаційного суспільства», 23 вересня 2010 р, Львів, Україна

4. Диомидова Г. Н. Библиографоведение : учебник / Г. Н. Диомидова. – СПб. : Профессия, 2002. – 288 с. – (Библиотека).

5. Друковані праці Державного університету "Львівська політехніка" за 1999 рік : бібліогр. покажч. / Нац. ун-т "Львів. політехніка", Наук.-техн. б-ка ; [уклад.: Р. Є. Боровик, О.М. Романишин; бібліогр. редагування: І. О. Белоус, М.В. Загачевська, Т. П. Кривошия, М. В. Пирч] ; за ред. О.В. Шишки,. – Л. : Вид-во Нац. ун-ту "Львів. політехніка", 2001. – 328 с.

6. Друковані праці Національного університету "Львівська політехніка" за 2008 рік : бібліогр. покажч. / Нац. ун-т "Львів. політехніка", Наук.-техн. б-ка ; [уклад.: І. О. Войтович, І.В. Гамола, М. В. Загачевська, Т. І. Кріп, О. Б. Ніколюк, І.М. Пашкевич, Р. В. Проскурницька, Г. М. Щитинська] ; за ред. О. В. Шишки, І. О. Белоус. – Л. : Вид-во Нац. ун-ту "Львів. політехніка", 2009. – 908 с.

7. Львовский политехнический институт – отечественной науке и промышленности 1939–1949 : библиограф. указ. / Львов. политехн. ин-т, науч.-техн. б-ка. – Львов, 1949.

8. Наукові та навчальні видання Національного університету "Львівська політехніка" за 1991–2005 рр. : бібліогр. покажч. / Нац. ун-т "Львів. політехніка", Наук.-техн. б-ка ; за ред. О.В. Шишки, І. О. Белоус ; уклад.: І. О. Белоус, І. О. Войтович, М. В. Загачевська, В. Д. Мандзинець, О. Б. Ніколюк, Г.М. Щитинська. – Л. : Вид-во Нац. ун-ту "Львів. політехніка", 2006. – 140 с.

9. Олег Євгенович Кузьмін : біобібліогр. покажч. / Нац. ун-т "Львів. політехніка" ; [уклад.: О. В. Шишка, І. О. Белоус, Г.М. Щитинська]. – Л. : Вид-во Нац. ун-ту "Львів. політехніка", 2009. –116 с. – (Біобібліографія вчених Львівської політехніки ; вип. 41).

10. Професор, доктор технічних наук Федор Елисеєвич Клименко : персон. бібліогр. указ. / Львов. политехн. ин-т,

Друга науково практична конференція «Сучасні проблеми діяльності бібліотеки в умовах інформаційного суспільства», 23 вересня 2010 р, Львів, Україна

Науч.-техн. б-ка ; [сост.: Т. П. Кривошия, Р. Е. Боровик, И.Ш. Ключенко]. – Львов, 1986. – 32 с. – (Ученые Львовского политехнического института.)

11. Ярослав Миколайович Ханик : біобібліогр. покажч. До 60-річчя від дня народж. / Нац. ун-т "Львів. політехніка", Наук.-техн. б-ка ; [уклад. М. В. Загачевська ; ред. рада: О. В. Шишка (голова), І. О. Белоус, Р. Є. Боровик, Т. П. Кривошия]. – Л. : Вид-во Нац. ун-ту "Львів. політехніка", 2009. – 140 с. – (Біобібліографія вчених Львівської політехніки ; вип. 42).